

تنها تغییر است که تغییر نمی کند!

نگاه آینده پژوهانه به آموزش در سال‌های پیش‌رو

دکتر مرتضی مجدفر
پژوهشگر مسائل آموزشی

سرعت تغییر فناوری و رشد روزافزون علوم در جامعه‌ی بشری چنان سرسام‌آور است که دیگر نمی‌توان با روش‌های قدیمی با آن کنار آمد. این روزها دانش و تولیدات فکری، صنعتی و خدماتی بشر، در سراسر جهان، ساعت به ساعت پیش‌تر می‌شود. این رقم تا ده سال پیش هر چندسال یک بار بود. در آینده‌پژوهی می‌گویند: «گر با تغییرات همگام نشوید، زیر چرخ عظیم تغییر خرد خواهید شد» و در نکته‌ی دیگری گفته می‌شود: «در جهان پر از تغییر، تنها چیزی که تغییر نمی‌کند، خود تغییر است.»

اما آیا برای ما در مقام معلم و متولی تعلیم و تربیت، امکانی برای آگاهی‌یافتن از آینده وجود دارد؟ به‌طور قطع در مورد آینده هیچ‌چیز یقینی وجود ندارد و این از اصول آغازین آینده‌شناسی است که در آینده‌پژوهی هم مؤثر است.

اما اصل دیگری هم وجود دارد: «انسان می‌تواند در سرنوشت آینده تأثیرگذار باشد». همان‌طور که پیش از این هم گفتیم، در این میانه دانشی نوین تحت‌عنوان «آینده‌پژوهی» زاده شده است. این دانش کوشش می‌کند با پیش‌بینی عوامل اثرگذار در تغییرات آینده به‌صورتی دوگانه، هم مهار تغییرات را در دست گیرد و هم جامعه را برای این تغییرات آماده کند. همان‌گونه که در فرازهای نخست این سلسله نوشتار گفتیم، آینده‌پژوهی فراتر از پیش‌بینی است و ادعای پیش‌گویی هم ندارد. آینده‌پژوهی هنر کشف آینده است. کسانی که این دانش را در دست دارند، هم‌اکنون به آینده‌ی جهان، مطابق خواسته‌ی خود، شکل می‌دهند. می‌توان کشورها و جامعه‌هایی را دید که نتوانستند خود را با تحولات سازگار کنند و از این جهت از هم فرو پاشیدند. آن‌ها ذات تغییر را درست نشناختند. آینده‌شناسی از این منظر دانش شناخت تغییر است. شناخت آینده، از حیاتی‌ترین علوم مورد نیاز هر انسان است.

اگر سنن اندکی بالاست، حتماً «لحاف‌دوز»ها و «چینی‌بندزن»ها را دیده‌اید. این شغل‌ها هم‌اکنون از بین رفته‌اند یا اگر فردی را در این شغل‌ها ببینیم، بسیار تعجب خواهیم کرد و اصلاً لحافی برای دوختن و چینی شکسته‌ای برای بندزدن نخواهیم داشت که به آن‌ها رجوع کنیم. بر اساس تغییرات فناوری و نیز دگرگونی‌های زمانه، بسیاری از شغل‌ها به‌تدریج در حال ازبین‌رفتن یا تغییر ماهیت‌اند. برای مثال، به‌دلیل توسعه‌ی ساعت‌های بزرگ شهری، ساعت‌های روی پیشخوان (داشبورد) اتومبیل‌ها، نشانگرهای زمان روی تلفن‌های همراه و رایانه‌ها، بسیاری از مغازه‌های ساعت‌سازی و ساعت‌فروشی برچیده شده‌اند و ساعت‌هایی بیشتر خریدوفروش می‌شوند که جنبه‌ی عتیقه، تزیینی و کلاسیک دارند. همه‌ساله نهادهای خاصی در جهان، شغل‌های در شرف انقراض را اعلام و شغل‌های جدیدی را معرفی می‌کنند که در سال‌های آینده سر بر خواهند آورد. به نظر شما در بیست سال آینده کدام یک از شغل‌ها و صنعت‌های وابسته به حوزه‌ی تعلیم و تربیت از بین خواهند رفت یا تغییر ماهیت خواهند داد؟ فکر می‌کنید چه شغل‌های جدیدی ظاهر شوند و چرا؟

● **راهنمایی:** از آغاز بحران کرونا و سوق داده‌شدن آموزش‌ها به سمت وسوی فضای مجازی، مصرف لوازم‌التحریر از جمله دفتر و مداد و کاغذ بسیار کاهش یافت. بر اساس گزارش‌های اقتصادی، صنعت دفترسازی به‌شدت دچار بحران شد. چرا که با تغییر رویکرد، دیگر ده‌ها دفتری که معلمان، در رنگ‌ها و برگ‌های متنوع شصت، هشتاد، صد و دویست برگی برای درس‌های گوناگون دانش‌آموزان سفارش می‌دادند، به فراموشی سپرده شدند. این مثالی ساده از تغییر است و فقط به‌منظور راهنمایی برای پاسخ‌گویی ارائه شد.

پیش‌فرض‌های آینده‌پژوهی

آینده می‌تواند در شکل‌های گوناگون خودنمایی کند. از این رو، یکی از پیش‌فرض‌های آینده‌پژوهی، اذعان به وجود گزینه‌های متعدد آینده است. بر این اساس، سه نوع آینده داریم:

● **آینده‌ی امکان‌پذیر:** هر چیزی اعم از خوب یا بد، محتمل یا بعید، می‌تواند در آینده رخ دهد. این نوع آینده را غالباً به چشم خود دیده‌ایم و تجربه کرده‌ایم. بچه‌ها نوجوان می‌شوند، به جوانی می‌رسند، نیازها و خواسته‌هایشان تغییر می‌کند و افراد جدیدی می‌شوند. بر اساس مطالعات زیستی، در طی مسیری در حدود پنج‌ساله، همه‌ی سلول‌های انسان با مرگ سلولی و جایگزین شدن سلول‌های جدید، تغییر می‌یابند و فرد جدیدی به منصفی ظهور می‌رسد؛ فردی که با پنج سال قبل، از هر لحاظ، حتی نوع بینش و تفکر هم فرق دارد. بنابراین، این آینده امکان‌پذیر است و بی‌پروبرگرد، خواهد آمد.

تمرین

در حوزه‌ی تعلیم و تربیت، چند آینده‌ی رخ‌دادنی یا محتمل مثال بزنید.

• **آینده‌ی دلخواه:** این نوع آینده، بهترین و دلخواه‌ترین رویداد آینده به شمار می‌رود. در آرزوی این نوع آینده هستیم، آن را می‌سازیم، درصد دست‌یافتن به آن هستیم و سناریوهای گوناگونی برایش می‌نویسیم. هدف همه‌ی انسان‌های کمال‌گرا، محتمل‌ساختن آینده‌ی دلخواه یا ترجیح‌داده‌شده است. بدین منظور باید از آنچه می‌خواهیم بیافرینیم، تصویری روشن و شفاف در ذهن داشته باشیم؛ به‌ویژه ارزش‌هایی را که می‌خواهیم بر جامعه‌ی آینده حاکم باشند، باید به‌درستی بشناسیم. هدف ما، توجه به آینده‌ی ممکن است که به‌رغم تردید در رخ‌دادنش، تحقق برخی از آن‌ها، اثر بزرگی بر زندگی مردم می‌گذارد.

تمرین

آیا می‌دانید برخی از داستان‌های علمی‌تخیلی مورد علاقه‌ی دانش‌آموزان، مبتنی بر نوعی آینده‌پژوهی نوشته شده‌اند؟ آیا تاکنون طرح‌های **لئوناردو داوینچی** از متأخران، داستان‌های **ژول ورن** از سال‌های نه‌چندان دور و **ایزاک آسیموف** یا همان اسحاق عاصم‌اف از معاصران، را دیده و خوانده‌اید؟ آیا تاکنون از این آثار در تدریس خود استفاده کرده‌اید؟ آیا می‌دانید اختراع چرخ‌بال، زیردریایی و بسیاری از اختراعات دنیای معاصر از روی تخیلات افراد صورت گرفته‌اند؟ آیا فقط می‌خواهید پرسش‌های ما را تأیید کنید یا دست به اقدام خواهید زد؟ چگونه؟ از تجربه‌های خود برایمان بنویسید.

مسابقه

به پیشنهاد نویسندگی این سلسله یادداشت‌ها و با هماهنگی دفتر مجله، به پنج نفر از کسانی که بهترین پاسخ‌ها را به پرسش‌های این شماره بدهند، هدیه‌هایی مشتمل بر کتاب‌هایی که «بخش سامان‌دهی منابع آموزشی و تربیتی» سازمان پژوهش آن‌ها را مناسب شناخته است، تقدیم خواهد شد. پاسخ‌های خود را تا ۲۸ اسفند ۱۴۰۰ به رایانامه‌ی مجله بفرستید: ebtedayi@roshdmag.ir

تمرین

از اسفند ۱۳۹۸ تاکنون، یعنی تقریباً به‌مدت دو سال، بیشتر اوقات دانش‌آموزان را از پشت رایانه و تلفن همراه دیده‌ایم. اگر بچه‌ها پیش ما بودند و با هم و در حضور هم به پیش می‌آمدیم، مشکلی نبود، ولی اکنون دو سال است فاصله‌ها دورتر شده است. فکر می‌کنید بچه‌ها با چه ویژگی‌های جدیدی پیش ما برمی‌گردند که قبلاً آن‌گونه نبوده‌اند؟ اگر آموزش‌های حضوری را آغاز کرده باشید، نیازی به پیش‌بینی ندارید و می‌توانید تجربه‌های خودتان را بیان کنید.

• **آینده‌ی رخ‌دادنی یا محتمل:** آنچه به‌احتمال بسیار زیاد در آینده و مبتنی بر استمرار روندهای کنونی به وقوع خواهد پیوست. برای مثال، تغییرهای مکرر در شیوه‌های تدریس که پیش از این، از آن سخن گفتیم یا تغییر و ارتقای مدل دستگاه‌های تلفن همراه که حتی خود ما هم چندین تغییر آن را به چشم دیده‌ایم؛ از تلفن‌های همراه گوشت‌کوب‌وار بزرگ و بدشکل تا تلفن‌های همراه تخت و بسیار نازک سر تا پا هوشمند.